

Realizing of problems of teacher's readiness to the inclusive education of children with psychophysical needs the teachers should have psycho – pedagogical erudition; skills to combine productively correctional-consultative and scientific research of the teacher's activity. The represented data illustrate the main difficulties and options of professional and psychological readiness of teachers to include «special» child in epy general process, considered the influence of personal characteristics of teachers' attitudes towards inclusive education.

The skills of professional readiness of the teacher, characterized by the concept of inclusive environment and special environment are considered. The certain elements of inclusive teacher competence, motivation, values, cognitive-operational, reflexive-evaluation are recognized in the article.

These tasks of willingness of teachers to inclusive education are discussed. Two main indicators of willingness of the experts which are professional readiness and psychological readiness are outlined by the author. The inclusive teacher competence is described as an integrated personality formation, which causes the ability to function in the professional development of inclusive education.

According to the author, the inclusive teacher competence refers to the level of specific professional competencies. This ensures the formation of its components. Inclusive teacher competence has to appear in pedagogical skills to organize collective activity of children of different categories, equivalent to assess the level of teaching material of the pupils learned with different types of violations, the ability to choose certain methods of educational influence on the children in the classroom.

Inclusive education has flexible individual personal training, which is provided by medical and psycho-social and educational support. The inclusive teachers are taking a new system of values, creatively implement new learning technologies, can quickly solve the problem of socialization of children.

Key words: *readiness, inclusive education, inclusive environment, special environment, psychological readiness, professional readiness, inclusive pedagogical competence, teacher's readiness for the inclusive education.*

УДК 37.091.313.376

О. В. Боряк

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ-ЛОГОПЕДІВ ДО РОБОТИ З РОЗУМОВО ВІДСТАЛИМИ ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті висвітлюється питання інноваційного підходу до здійснення навчання студентів-дефектологів – майбутніх учителів-логопедів. Оскільки на сучасному етапі розвитку суспільства стає нове ставлення до формування професійних знань, умінь і навичок підростаючого покоління, нові підходи до інвестиційної політики в освітній сфері, мета статті – обґрунтування специфіки професійної підготовки майбутніх учителів-логопедів до роботи з розумово відсталими дітьми молодшого шкільного віку. Під час проведеного дослідження було визначено специфіку логокорекційної роботи з розумово відсталими дітьми молодшого шкільного віку та інноваційні форми здійснення навчально-виховного процесу у ВНЗ, які, на думку автора, суттєво вплинуть на ефективність та результативність навчання.

Ключові слова: *студенти-дефектологи, учителі-логопеди, професійна підготовка, розумово відсталі діти молодшого шкільного віку, логокорекційна робота, системне недорозвинення мовлення, спеціальна школа.*

Постановка проблеми. У Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття» одним із пріоритетних напрямів реформування освіти обрано забезпечення розвитку освітньої галузі на основі нових прогресивних концепцій, запровадження в навчальний процес сучасних педагогічних технологій і науково-методичних досягнень. Пріоритетними в освіті є нове ставлення до формування професійних знань, умінь та навичок підростаючого покоління, кардинально нові підходи до інвестиційної політики в освітній сфері.

На сучасному етапі навчальний процес вимагає постійного вдосконалення, оскільки відбувається зміна пріоритетів і соціальних цінностей: науково-технічний прогрес усе більше усвідомлюється як засіб досягнення такого рівня, який більшою мірою задовольняє потреби людини, сприяє розвитку духовного збагачення особистості. Тому сучасна ситуація підготовки спеціалістів вимагає корінної зміни стратегії та тактики навчання у вищому навчальному закладі (ВНЗ).

Проблема задоволення потреб суспільства у висококваліфікованих спеціалістах є достатньо актуальною для нашої країни. Високі темпи розвитку світової економіки, вимоги до спеціалістів, які стрімко змінюються та стають більш вибагливими, великий об'єм інформації, необхідної для засвоєння на кінець навчання, вимагають впроваджувати у вищу освіту різноманітні методи активного спілкування.

У зв'язку з цим традиційні схеми навчання, коли студентам пропонувалися готові знання, стають малоефективними. Не завжди закріплення теоретичних знань і їх використання в практичній діяльності здійснюються одночасно з їх отриманням. Як свідчить практика, у більшості випадків надання готових знань не завжди спонукає людину до готовності та здатності виявляти й аналізувати проблеми та самостійно визначати шляхи їх розв'язання.

Потрібний зовсім інший підхід до організації навчання спеціалістів, одночасно потрібна вдосконалена система взаємовідносин і взаємодій між викладачем та студентом.

Аналіз актуальних досліджень. Зважаючи на те, що теорія та практика професійної освіти постійно знаходяться на стадії розробки й розвитку, в корекційній педагогіці та психології представлені чисельні дослідження, що висвітлюють актуальні питання вдосконалення фахової підготовки та впровадження ефективних методів професійного навчання. У контексті проблеми підготовки вчителів-дефектологів (у тому числі й логопедів) ґрунтовно розроблено теоретичні аспекти професійної компетентності корекційного педагога та спеціального психолога, визначено систему, зміст та ефективні шляхи вдосконалення процесу навчання студентів за напрямом – корекційна освіта (В. П. Бех, В. І. Бондар, І. В. Дмитрієва, С. Ю. Конопляста, С. П. Миронова, Н. Г. Пахомова, Ю. В. Пінчук, Т. М. Сак, В. М. Синьов, Є. Ф. Синьова, Є. Ф. Соботович, В. В. Тарасун, Л. І. Фомічова, М. К. Шеремет, М. В. Ярмаченко та ін.),

досліджено основні аспекти впровадження інтерактивних методів фахової підготовки (В. І. Бондар, О. Б. Качуровська, Ю. В. Пінчук, В. М. Синьов, М. К. Шеремет та ін.). Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, поза увагою дослідників залишилося врахування інтеграції специфічних педагогічних, психологічних і медичних знань у процес професійної підготовки дефектологів, що вимагає специфіка роботи з різними нозологіями дітей із порушеннями психофізичного розвитку не тільки в умовах спеціальної, але й, за вимогами часу, в умовах інклюзивної освіти.

У зв'язку з цим, **метою статті** є висвітлення специфіки професійної підготовки вчителів-логопедів до роботи з розумово відсталими дітьми молодшого шкільного віку.

На даному етапі наукового пошуку доцільним, на нашу думку, було використання таких теоретичних **методів дослідження**: аналіз, систематизація, порівняння й узагальнення наукових даних у галузі логопедії, корекційної психопедагогіки, загальної та спеціальної психології на досліджувану проблему з метою визначення стану її розробленості та перспективних напрямів вирішення.

Виклад основного матеріалу. У сучасних соціокультурних умовах різко зросла потреба в педагогах, які працюють із різними групами дітей і молоді з порушеннями мовлення. У контексті сучасної професійної парадигми багаторівневої підготовки вчителів-логопедів постала вимога досягнення достатнього рівня науково-методичного забезпечення цього процесу в умовах запровадження кредитно-модульної системи навчання [2].

Психолого-педагогічні особливості розумово відсталих дітей вивчалися протягом тривалого часу науковцями, теоретиками, практиками. Науково-теоретичними засадами корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки) стала теорія структури дефекту, обґрунтована Л. С. Виготським, яка й була покладена в основу теорії та методики дефектології, зокрема й олігофренопедагогіки.

Можливість впливу логопедії на особистість, утворення соціально важливих навичок на тлі порушеного розвитку не вимагає додаткових пояснень. Задовільний рівень сформованості мовлення в дітей із легким і помірним ступенем розумової відсталості забезпечує розумовий розвиток цих дітей, сприяє відпрацюванню цілеспрямованої поведінки, формуванню адекватної самооцінки та критичного ставлення як до себе, так і оточуючих. Під час логокорекційної роботи накопичуються зміни стану та якостей особистості відповідно до того, як відбувається засвоєння нею соціального досвіду; відбувається сприяння розвитку та виявлення позитивних сторін особистості; розвивається розумова, фізична, моральна саморегуляція, емоційна сфера, мовлення й комунікативні здібності, здібності організувати та регулювати свою діяльність, навички соціально-трудової орієнтації.

Необхідно констатувати той факт, що логопедична робота з розумово відсталими дітьми (РВД) є необхідним та органічним ланцюгом у системі загального корекційно-розвивального впливу. Таким чином, у педагогічній теорії та практиці виникає проблема дослідження особливостей, можливостей і педагогічних умов формування у РВД з легким та помірним ступенем розумової відсталості вищих психічних функцій засобами корекційно-розвивального навчання на логопедичних заняттях [1].

З метою визначення необхідного обсягу й тематики навчального матеріалу, яким потрібно оволодіти майбутнім учителям-логопедам і таким чином досягти певного рівня професійної готовності до роботи з РВД потрібно, на нашу думку, визначити специфіку цього напрямку роботи у спеціальній школі.

У межах цієї статті ми розглядаємо логопедичну роботу як роботу спрямовану, передусім, на корекцію порушень мовлення й розвитку дитини в цілому. Специфіка логопедичної роботи у спеціальній школі зумовлена, з одного боку, характером порушень вищої нервової діяльності, психопатологічними особливостями розумово відсталої дитини, насамперед зниженням рівня аналітико-синтетичної діяльності, з іншого – особливостями мовленнєвого розвитку та структурою мовленнєвого порушення.

Р. І. Лалаєвою були визначені такі особливості логопедичної роботи у спеціальній школі [3]:

1. Комплексна спрямованість логокорекційної роботи. Як відомо, серед специфічних принципів логопедичної роботи Р. Є. Левіна визначила принцип системного підходу, за якого виправлення порушень мовлення, різного ґенезу, здійснюється комплексно. Іншими словами вся логокорекційна робота спрямовується на всі системи мовно-мовленнєвої діяльності незалежно від рівня їхнього розвитку (порушеною є та чи інша система, чи збереженою). У випадку роботи з РВД комплексність передбачає, передусім, вплив на весь пізнавальний розвиток дитини: формування мисленнєвих операцій аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення. На кожному з етапів проведення логопедичної корекції через мовно-мовленнєву функціональну системи одночасно робиться корекційний вплив на пізнавальний розвиток дитини. З метою ефективного впровадження логокорекційної роботи у спеціальній школі (СШ) учителі-логопеди повинні володіти знаннями стосовно структури дефекту при розумовій відсталості, знати особливості (специфічні ознаки) пізнавального розвитку РВД.

2. З урахуванням характеру порушень мовлення логопедична робота в СШ повинна проводитися над мовно-мовленнєвою системою в цілому. Ураховуючи специфіку структури мовленнєвого порушення при розумовій відсталості (системне недорозвинення мовлення різного рівня) на кожному логопедичному занятті ставляться завдання корекції порушень

усіх компонентів мовно-мовленнєвої системи: фонологічного, лексичного, граматичного, морфологічного, синтаксичного, відповідно до інтелектуальних та мовленнєвих можливостей дитини.

Стосовно цієї специфічної особливості вчителі-логопеди повинні чітко знати якісні й кількісні показники сформованості компонентів мовно-мовленнєвої системи при нормованому розвитку, структуру системних недорозвинень мовлення при аномаліях розвитку, мовленнєвий онтогенез та симптоматику мовленнєвого дизонтогенезу.

3. У процесі логопедичної роботи в СШ важливо ґрунтуватися на принципі поетапного формування розумових дій (П. Я. Гальперін, Д. Б. Ельконін, О. О. Леонтьєв, Ж. Піаже та ін.). Це необхідно, щоб від наочно-образного та наочно-дійового типів мислення, які є домінуючими у РВД, поетапно перейти до організації дії у внутрішньому плані (вербально-логічний тип мислення).

Р. І. Лалаєва пропонує такі етапи формування мовленнєвих дій:

1) матеріалізація дій з опорою на допоміжні засоби (переважно наочні, по можливості з опорою на всі аналізаторні системи дитини). На цьому етапі дитина оволодіває мовно-мовленнєвими операціями: визначенням, диференціацією звуків на можливі допоміжні засоби.

2) виконання дії в мовленнєвому плані. На цьому етапі дитина оволодіває мовленнєвими операціями на основі слухового та кінестетичного підґрунтя, без опори на допоміжні засоби.

3) виконання дії у внутрішньому плані. На цьому етапі дитина здійснює виконання мовленнєвих дій без матеріальних і мовленнєвих опор, за уявою.

У логопедичній роботі з РВД необхідний поступовий, послідовний підхід від одного етапу до іншого, що пов'язано з особливостями їх мисленнєвої діяльності.

4. Особливостями логопедичної роботи в СШ є максимальне залучення аналізаторів, актуалізація відчуттів різної модальності, а також використання максимальної та різноманітної наочності. Учителі-логопеди повинні чітко знати методику використання наочності в роботі з РВД.

5. Диференційований підхід у логокорекційній роботі, який передбачає поділ учнів, навіть у межах одного класу, на I та II відділенні і, відповідно, необхідність урахування особливостей вищої нервової діяльності, психічних особливостей дитини, її працездатність, особливості моторного розвитку, рівень несформованості мовлення тощо. Ця специфічна особливість здійснення логопедичної роботи в СШ передбачає специфіку комплектування груп і підгруп для проведення занять в умовах класно-урочної системи. Якщо під час роботи з дітьми без порушень комплектація груп відбувається за мовно-мовленнєвою ознакою (логопедичним висновком), то в роботі з РВД, насамперед, ураховується рівень пізнавального розвитку, а вже потім мовленнєва симптоматика.

6. Корекцію порушень мовлення (особливо звуковимову) потрібно поєднувати із загальним моторним розвитком і переважно дрібною моторикою пальців та кистей рук. Ураховуючи щільний взаємозв'язок між розвитком дрібної та артикуляційної моторики (за М. М. Кольцовою), у логопедичні заняття, особливо підготовчого – 2 класів, необхідно включати вправи, завдання, елементи логопедичної ритміки.

7. Зміст логопедичної роботи повинен відповідати програмі з навчання грамоти, вивчення рідної мови. У процесі логопедичної роботи здійснюється корекція порушень мовлення, закріплюються правильні мовленнєві навички, формується практичний рівень засвоєння мови. Сформованість практичного рівня володіння мовою є необхідною умовою для вивчення мовних явищ і закономірностей оволодіння знаннями про мову. Таким чином, логопедична робота повинна готувати дітей до засвоєння програми з української мови. Цей факт зумовлює необхідність планувати зміст логопедичної роботи в СШ з урахуванням програмових вимог з української мови в даному класі. При цьому цілі й завдання логопедичної роботи (практичне оволодіння мовою) інші, ніж мета та завдання уроків української мови (усвідомлення й аналіз мовних явищ).

8. У зв'язку з тим, що сформовані умовно-рефлекторні зв'язки у РВД дуже консервативні, сталі, змінюються з труднощами, необхідно досить щільно відпрацьовувати етапи закріплення правильних мовленнєвих навичок.

9. Характерною для логопедичної роботи в СШ є акцентуація на повторення логопедичних вправ, але з включенням елементів новизни за змістом і за формою. Це зумовлене слабкістю замикальної функції кори, труднощами формування нових умовно-рефлекторних зв'язків, їх хрупкістю, швидким згасанням без достатнього підкріплення.

10. Засвоєні в логопедичному кабінеті правильні мовленнєві навички у РВД зникають в інших ситуаціях, на іншому мовленнєвому матеріалі. У зв'язку з цим дуже важливо закріпити правильні мовленнєві навички в різних ситуаціях (діалог з учнями, дорослими, розмова по телефону, переказ прочитаного, самостійний переказ тощо).

11. Ураховуючи швидку втомлюваність, схильність до охоронного гальмування РВД, необхідно проводити часту зміну видів діяльності, перемикання дитини з однієї форми роботи на іншу.

12. Специфікою логопедичної роботи у СШ є чітке дозування завдань та мовленнєвого матеріалу. Особливості пізнавальної діяльності РВД зумовлює необхідність поступового ускладнення завдань та мовленнєвого матеріалу, будь-яке завдання повинне бути максимально розкладене на прості складові. Одне й те саме завдання виконується спочатку на простому мовленнєвому матеріалі, потім – на більш складному. Ускладнення завдання, введення більш важкого завдання передбачається спочатку на простому мовленнєвому матеріалі. Одночасне ускладнення

завдання та мовленнєвого матеріалу призводить до неможливості його виконання РВД.

13. Під час проведення логопедичних занять необхідно чітко розуміння дитиною мети заняття. У зв'язку з цим цілі заняття повинні бути викладені РВД досить конкретно, в доступній формі.

14. Для ефективного засвоєння правильних мовленнєвих навичок РВД необхідний певний, не дуже швидкий темп роботи.

15. Слід підтримувати у РВД інтерес до виправлення мовлення, впливати на його емоційну сферу.

16. У зв'язку з тим, що порушення мовлення у РВД мають стійкий характер, логопедична робота в СШ здійснюється в більш тривалі терміни, ніж робота з дітьми без порушень у розвитку.

17. Несформованість контролю, слабкість вольових процесів у РВД зумовлює необхідність тісного зв'язку роботи логопеда, вчителя, вихователя й батьків. Потрібно так організувати педагогічний процес у СШ, щоб не тільки на логопедичних заняттях, але й у класі та позакласний час здійснювалися закріплення правильних мовленнєвих навичок, контроль і допомога педагогів та батьків, корекція мовленнєвих порушень.

18. Логопед повинен проводити роботу в тісному зв'язку з медичним персоналом, щоб реалізувати комплексний медико-педагогічний підхід до усунення мовленнєвих порушень і проводити корекцію мовленнєвої патології на сприятливому фоні. Наприклад, заняття з усунення заїкання будуть більш ефективні, якщо вони проводяться на фоні розслаблення після вживання відповідних медикаментів. За наявності зайвої збудливості навіть робота над звуками буде більш ефективна, якщо вона проводиться на тлі заспокійливої терапії.

19. Логопед СШ при перспективному плануванні, враховуючи необхідність участі в логопедичній роботі з дітьми вчителів, вихователів і батьків, повинен приділяти велику увагу роботі з педагогічним колективом школи й батьками з приводу надання інформації про необхідність логопедичних занять.

Таким чином, логопедична робота у спеціальній школі має свою специфіку, яка зумовлена особливостями вищої нервової діяльності, психологічними особливостями учнів, а також характером симптоматики, механізмів, структури мовленнєвого дефекту. Логопедична робота з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку повинна враховувати головне положення про те, що в структурі дефекту при розумовій відсталості первинним є порушення мислення. Відомо, що розвиток мислення відбувається паралельно з розвитком мовлення. Відповідно, систематична, цілеспрямована робота з розвитку мовлення сприяє розвитку мислення, а саме провідних його процесів: узагальнення, аналізу, синтезу, що, у свою чергу, сприяє активізації пізнавальних процесів у цілому. Здійснюючи

логопедичну допомогу, впливаючи на формування всіх компонентів мови й мовлення, дотримуючись принципу «від простого до складного» можна досягти позитивної динаміки в мовленнєвому розвитку розумово відсталих учнів уже на рівні початкової ланки навчання.

Ефективність формування професійно значущих якостей майбутніх спеціалістів-дефектологів (учителів-логопедів) забезпечується спрямованістю всього навчально-виховного процесу педагогічного закладу освіти на основі професійних знань, умінь і навичок, переробкою навчальних програм дисциплін загально професійного блоку з урахуванням сучасних вимог до рівня професійної підготовки спеціаліста-дефектолога, розробкою курсів за вибором, які сприяють формуванню професійно значущих якостей на основі активних методів навчання, використання інформаційних освітніх програм та контекстно-модульного навчання. Інноваційне навчання формує якості майбутніх дефектологів, що дозволяє активно та творчо мислити й діяти, розвиватися та вдосконалюватися. Окрім цього, інноваційне навчання створює умови, що надають студентам можливість займати ініціативну позицію в навчальному процесі, засвоювати навчальний матеріал засобом активного діалогу, здійснювати самостійний творчий пошук на основі особистого досвіду з одночасним збагаченням його.

Висновки. До інноваційних форм навчання майбутніх учителів-логопедів ми можемо віднести: створення навчального середовища з «занурюванням» у проблематику спеціальної педагогіки та психології, що дозволяє формувати ціннісне ставлення до майбутньої професії; розвиток у студентів – майбутніх логопедів мотивації до проектної діяльності під час вивчення дисципліни предметного блоку; сприяння становленню молодіжної професійної спільноти; знайомство з новими ідеями в сучасних наукових дослідженнях у галузі спеціальної освіти та суміжних із нею галузевих наук; здійснення розробки й апробування нових форм організації та проведення наукових, навчальних і практичних заходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боряк О. В. До питання логопедичної роботи з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку / О. В. Боряк // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наукових праць. – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – № 27. – С. 31–37.
2. Вступ до спеціальності: Логопедія [Текст] : навч. посібник / І. М. Омельченко, В. В. Тарасун, Л. О. Федорович. – Кременчук : Християнська Зоря, 2011. – 416 с.
3. Лалаева Р. И. Логопедическая работа в коррекционных класса : метод. пособие для учителя-логопеда / Р. И. Лалаева. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 224 с.
4. Пахомова Н. Г. Системність як методологічна основа професійної підготовки вчителя-логопеда / Н. Г. Пахомова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наукових праць. – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – № 18. – С. 192–196.

РЕЗЮМЕ

Боряк О. В. Профессиональная подготовка учителей-логопедов к работе с умственно отсталыми детьми младшего школьного возраста.

В статье раскрываются вопросы инновационного подхода к осуществлению обучения студентов-дефектологов – будущих учителей-логопедов. Поскольку на современном этапе развития общества актуальным становятся новые подходы к формированию профессиональных знаний, умений и навыков подрастающего поколения, новые подходы к инвестиционной политике в образовательной сфере, цель статьи – раскрытие специфики профессиональной подготовки будущих учителей-логопедов к работе с умственно отсталыми детьми младшего школьного возраста. Во время проведенного исследования была определена специфика логокоррекционной работы с умственно отсталыми детьми младшего школьного возраста и инновационные формы осуществления учебно-воспитательного процесса в ВУЗ-е, которые, по мнению автора, существенно повлияют на эффективность и результативность обучения.

Ключевые слова: студенты-дефектологи, учителя-логопеды, профессиональная подготовка, умственно отсталые дети младшего школьного возраста, логокоррекционная работа, системное недоразвитие речи, специальная школа.

SUMMARY

Boryak O. Professional Training of Teachers-logopedists to Work with Mentally Retarded Children of Primary School Age.

The article covers the question of an innovative approach to the implementation of defectology students – the future teachers-logopedists. Because of the new attitude in modern society to the formation of professional knowledge and skills of the younger generation, new approaches to investment policy in education are required.

The purpose of the article is to substantiate the specifics of future teachers- logopedists professional training for work with mentally retarded children of primary school age.

Due to the author's investigation the specific features of corrective work with mentally retarded children of primary school age have been determined and innovative forms of educational process in higher education establishments have been proposed, which may have the significant affect for the efficiency and effectiveness of training.

In order to improve the learning process of preparing the teachers to work with mentally retarded children the author has investigated and determined the specificity of speech-corrective work's stages considering the defect structure in mental retardation.

It is noted that logopedic work in a special school has its own specifics, demanded on the peculiarities of higher nervous activity, psychological characteristics of the students, as well as the nature of symptoms, mechanisms, patterns of speech defect. Speech therapy work with children, who have intellectual violations should take into account that a defect in the structure of mental retardation primary caused by thinking impair, as well as the development of thinking processes is parallel with the development of speech.

Accordingly, systematic, purposeful work on language development promotes thinking development and namely its leading processes: synthesis, analysis, which promotes activation of cognitive processes in general. Through logopedic therapy, influencing the formation of the language and speech components, following the principle «from simple to complex», the positive dynamics in the speech of mentally retarded pupils can be achieved even at the primary education level.

Key words: the students-defectologists, the teachers-logopedists, professional training, logocorrectional work, systemic speech underdevelopment, special school.